

חכמים ואינטלקטואלים

ספר דברים אינו רק "משנה תורה", חזרה על הנאמר בארבעת הספרים הראשונים של התורה. הוא במהותו ספר פוליטי, מעין הקדמה לחיים המדיניים ולסכנותיהם. לפני כל מלחמה אמור הכוהן "משוח המלחמה" לפנות אל העם כדי להתגבר על הפחד האינסטינקטיבי של היוצא להלחם (דברים כ, ב-ד): "וְנָגַשׁ הַכֹּהֵן וְדָבַר אֶל הָעָם, וְאָמַר אֲלֵהֶם שְׁמַע יִשְׂרָאֵל אַתֶּם קָרַבְתֶּם הַיּוֹם לַמִּלְחָמָה עַל אֲיִבֵיכֶם - אֵל גֵּרֶךָ לְבַבְכֶם אֵל תִּירָאוּ וְאֵל תַּחְפְּזוּ וְאֵל תַּעֲרָצוּ מִפְּנֵיהֶם, כִּי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם הֵהָלַךְ עִמָּכֶם לְהִלָּחֵם לָכֶם עִם אֲיִבֵיכֶם לְהוֹשִׁיעַ אֶתְכֶם". ספר דברים הוא קריאה מעין זאת, קריאה המלווה את העם בראשית דרכו המדינית, הכרוכה במלחמות וסכנות.

עד כאן הסכנות הבאות מבחוץ. אולם, ישנו תהליך פנימי לא פחות מסוכן, והוא ההסתאבות המלווה עמים שזה עתה קיבלו את עצמאותם, והדוגמאות רבות מספור. כדי למנוע סכנה זאת, מתווה ספר דברים יסודות לחוקה פוליטית, גבולות לרשויות השונות האמורות לכוון את עתידה של המדינה. כך בפרשת ראה ובפרשת שופטים, מתייחסת התורה לארבע דמויות המתחלקות בשלטון: השופט, הכהן, המלך והנביא. נדמה לי שלא אטעה אם אומר, שבצורה זאת, מבטאת התורה את עקרון חלוקת הסמכויות בין רשויות שונות. כאן מבוטא עקרון איזון האמור למנוע השתלטות ומונופולין מסוכן על השלטון.

* * *

"מוסד" חמישי מובלע בין הרשויות הללו. על קיומו ועל חשיבותו והשפעתו מעידים פסוקים שונים במקרא. בולט ביניהם הפסוק בספר ירמיהו (יח, יח), המדבר על שלושת הגורמים המעצבים את רוח האומה: "תִּזְרָה מִכֶּהֵן וְעֵצָה מִחֶכֶם וְדָבָר מִנְּבִיא". על יד הכוהן והנביא מצוי החכם, שיורשיו המודרניים הם האינטלקטואלים.

אינטלקטואלים רבים רוחשים בוז עמוק לפוליטיקאים. מיותר להביא על כך ראיות רבות. ביקורתם חדה כתער: השלטון משחית, ורק הם – האינטלקטואלים – שומרים על הטוהרה המוחלטת. האינטלקטואלים גם יודעים להשיא עצות וכמובן לחתום על עצומות בשם המצפון המוסרי המוחלט. בפרפרזה לדברי דב סדן, ניתן לומר שסטודנטים משוכנעים שאתם נולדה החכמה, והפרופסורים – שאתם החכמה תמות. כאלה היו הרעים האינטלקטואלים שבאו לנחם את איוב, כנגדם התמרמר: "וְעַמְּכֶם תָּמוּת חֻקָּמָה! גַּם לִי לָבַב כְּמוֹכֶם..." (איוב יב, ב).

על רקע זה מהדהדים הדברים שכתב הרמב"ם על האינטלקטואלים לפני כשמונה מאות שנה. הדברים נכתבו בפולמוס עם ג'נוס, הרופא היווני הנודע, שניסה את כוחו גם בפילוסופיה. בתחום זה מבקר אותו הרמב"ם קשות. הרמב"ם שהיה רופא, טוען שקיימות גם מחלות הנפש: "אמר משה" - כך כותב על עצמו הרמב"ם - "מן הידוע מאמר הפילוסופים שיש לנפש בריאות וחולי, כמו שיש לגוף בריאות וחולי". במחלות אלו הוא לא התכוון למחלות הפסיכיאטריות הרגילות, אלא בפתולוגיה עדינה יותר. בני אדם פוגעים באחרים ובעצמם בגלל פגמים "במידות", בטקטיקות בלתי נכונות בהתנהלותם בחיים. היום היינו מבטאים זאת אולי במושג "אינטליגנציה רגשית". "חולאים" אלה הם תופעות פתולוגיות נפוצות. אולם לפי הרמב"ם, ישנן גם תופעות שניתן להגדירן כמחלות פרופסיונליות רבות, שהרפואה הקונבנציונלית טרם טיפלה בהן. אין ספק בעיני שהנרקסיזם, ההתאהבות וההערצה העצמית, היא המחלה המקצועית המסכנת את הפוליטיקאים. לפי הרמב"ם יש גם מחלה אחרת, "חולי כולל", אשר כפי שנראה תוקף את כמעט כל האינטלקטואלים.

וכך כותב הרמב"ם: "ומכלל החולים הנפשיים חולי כולל, שאחשוב שלא ימלט ממנו כי אם אחד בזמנים רחוקים", החולי הזה יש בו דרגות שונות של חומרה ("ומתחלף... בתוספות וחסרון"). ועתה מגדיר הרמב"ם את המחלה: "ומפני החולי הכולל הזה תמצא אישים מן האנשים בעלי חריפות ותבונה שכבר ידעו... חכמה מן החכמות המונחות שהיו בקיאים בה, וידבר אותו האיש בחכמה אשר השיג, ובחכמות אחרות לא ידע בהם כלל או יהיה חסר בה, וישים דבורו באותם החכמות כדברו באותה החכמה שהוא בקי בה". כלומר, אינטלקטואלים מומחים בתחומיהם, מרשים לעצמם לדבר בתחומים שאין הם מבינים בס, או שהבנתם היא הבנת בשר ודם רגילה. דבר זה מחמיר כאשר מדובר באינטלקטואלים שבנוסף לכך הצליחו מבחינה כלכלית או זכו בפרסים יוקרתיים: "כל שכן כשיהיה האיש אשר נזדמן לו מזל מן המזלות הנחשבים". או אז החולי מחמיר "יחזק קביעות אותו החולי וייגמר בו, וישוב... ואומר מה שירצה שיאמר כפי דמיונו או כפי עיונו או כפי השאלות שירבו עליו, וישיב כמו שיעלה לבבו, שלא ירצה שיאמר שיש שם דבר שלא ידעהו". חולי זה מחמיר עוד יותר באותם התחומים והמדעים המשוכנעים שבידם המפתחות להבין את הסיטואציה האנושית כולה "ושאין שום חכמה שראוי שיכלה האדם זמנו בה, אלא החכמה אשר ישרה בעיניו, לא זולתה".

* * *

האינטלקטואלים בזים באופן עמוק לפוליטיקאים. בוז זה, כה גדול הוא, ששקול הוא רק כנגד הדחייה ש"יפה הנפש" רבים מעוררים אצל האיש הקטן וההמוני. האינטלקטואל דוחה ומקסים. למה? התשובה לדעתי, נעוצה בעובדה שיש ברכה מרובה באינטלקטואלים, אולם היא ברכה

שמלכודת בצידה. החינוך האינטלקטואלי מלמד את האדם לחשוב פעמיים, לצאת מעצמו, לעמוד גם בנקודת המבט של האחר. על פי רוב, האדם הפשוט לא מעוניין ואף לא מסוגל לעשות זאת. עליו נאמר שלפעמים הוא רואה את כל הנגעים, חוץ מנגעי עצמו. האינטלקטואל לעומת זאת, לומד להבין את ה"אחר", ואף את האויב. היציאה מהעצמי היא אצילית. אך, כדי לעשות צדק שלם, חייב האדם גם לחזור לעצמו ולהגיע על ידי כך לשיווי משקל בין האני לבין האחר. לפעמים מוכן האינטלקטואל להבחין חוץ מדיכוי עצמו. לפנינו פרדוקס מופלא. למרות שאני קרוב אצל עצמי, הצריך להשתחרר כדי לראות את האחר, אולי בכל זאת, גם אני צודק, או אף רק אני הצודק, ומתוך כך חייב אני להגן על הצדק שלי, של משפחתי, של עמי. האינטלקטואל שלמד לצאת מעצמו, חייב לא לשכוח איך אדם חוזר לעצמו. אולי צריך לחשוב שלוש פעמים, ולא רק פעמיים. אכן, דברים שרואים משם לא רואים מכאן. אולם, השם של השם הוא כאן. נקראים אנו לאהבת החיים, פרימיטיבית, בשרית, אהבה כפשוטה, אהבה שתנצח את הפילוסופיה הדכאונית אליה נדחפים אנו פעמים רבות. כך לימדה אותנו התורה בפרשת השבוע: "רְאֵה אֲנֹכִי נִתֵּן לְפָנֶיךָ הַיּוֹם בְּרָכָה וְיִקְלָהּ: (דברים יא, כו), ומאוחר יותר את אחת המצוות הגדולות והחשובות ביותר: "הַחַיִּים וְהַמְּוֹת נִתְּנִי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָהּ, וּבְחַרְתָּ בְּחַיִּים! (דברים ל, יט).

* * *

מעשה שלא היה, כך היה. כאשר הקב"ה ברא את האדם, ראה כי טוב, והחליט לברוא עותק מושלם יותר ממנו, בעל חכמה ומוסר, כריזמה וענווה, כוח רטורי וחוש הומור, וברא את הפרופסור. אחרי שהסתכל עליו, החליט שכדי להבליט יותר את מעלותיו, מן הראוי לברוא את האנטיתזה, אוויל וחסר מעצורים, משעמם וגאוותן, מנופח ואפור. או אז ברא הוא את העמית, הקולגה בלע"ז. אל נא תיבהלו מן האינטלקטואלים. תמיד כדאי לבדוק מי הפרופסור ומי הקולגה.